

Kerran kuopattu

Suomen Lääkäriliitto oli julkaissut Sosiaalilääketieteellistä Aikakauslehteä kymmenkunnan vuoden ajan. Syistä, joita en tiedä, Lääkäriliitto päätti lopettaa tukensa, joten lehden ilmestyminen lakasi. Lyhyehkön hiljaiselon jälkeen Sosiaalilääketieteen Yhdistys herätti lehden henkiin ja Mauri Isokoski, Tampereen avoterveydenhuollon professori, tarttui ohjaksiin. Muutaman vuoden jälkeen oli minun vuoroni.

Elimme 1970-lukua. Aika oli – paitsi poliittisesti – myös tieteellisesti kuohuvaa. Taantumukselliset positivistit ja edistykselliset verbaalifilosofit kävivät tieteellistä – ja joskus poliittista – debattia. Syöpärekisterilähtöisenä Tampereen yliopiston epidemiologina minut luokiteltiin ilmiselvästi edellisiin.

Ottaessani päätoimittajuuden vastaan lehden talous oli kuralla. Oikeastaan heikko taloustilanne koski koko yhdistystä, sillä muu toiminta oli kustannuksiltaan marginaalista. Kari Vinni hoiti lehden kirjanpidon ja minä muut tehtävät päätoimittajasta juoksupoikaan talkooperiaatteella, mutta painatus oli kallista. Tilintarkastajat eivät tili- ja vastuuvapautta myöntäneetkään. Kun kukaan ei kuitenkaan tullut irrottamaan sähköpostoketta ja sammuttamaan valoja, jatkoimme. Talous paranikin pikkuhiljaa ja oli muutamassa vuodessa vakaalla pohjalla. Erityisesti Kuopion Sirkka Sinkkonen toimi tehokkaasti Suomen Akatemiassa. Julkisuuudessa oli syntynyt kuva Kuopion kansanopiston ja Tampereen työväenopiston kilpailuasetelmasta. Minulla ei tuollaista muistikuvaa ole, päinvastoin, Kuopiosta tuli ratkaisevaa tukea monissa kriittisissä tilanteissa.

Yleisin tiedepoliittisin keinoin vaikutettiin monin tavoin tutkimusedellytyksiin. Yliopistojen sisällä uudistukset näkyivät muun muassa siten, että perinteisen monografiaväitöskirjan rinnalle oli hyväksytty osajulkaisuväitöskirja, nipputyö. Jo Mauri Isokoski oli oivaltanut, että sosiaalilääketiede tai kansanterveystiede tarvitsi oman julkaisukanavan, jonka kautta voidaan painaa osajulkaisuväitöskirjan artikkeleita ja tarvittaessa

monografiaväitöskirjoja supplementtimuodossa. Tuollaiset muodolliset syyt yhdistettynä alan sisällölliseen kehittämiseen olivat perusteena kehittämään Sosiaalilääketieteellisestä Aikakauslehdestä selvemmin tieteellinen julkaisu.

Tarvittiin siis oma äänenkannattaja, jonka muoto täytti tieteellisen (science and humanities) julkaisusarjan kriteerit, mutta joka olisi sisällöllisesti riippumaton luonnontieteellisteknologisen (scientific) tutkimuksen tiedekriteereistä. Esimerkiksi Helsingin yliopiston (myöhempi) kansleri luokitteli terveydenhuoltotutkimuksen selvitykseksi ilman painavia tieteellisiä tavoitteita.

Syöpärekisterin johtaja Erkki Saxén oli syöpäalan johtavan aikakauslehden (International Journal of Cancer) ensimmäinen päätoimittaja. Sekä lehti että Syöpärekisteri olivat sijoitetut Syöpäjärjestöjen tiloihin, joten olin vierestä seurannut, miten tieteellinen lehti luodaan ja sen toiminta käynnistetään. Verrattuna tieteellisen tutkimuksen arvioinnin yleistasoon Suomessa ja tuona aikana, Syöpärekisteri oli aitiopaikka.

Lehden tieteellisyyden tärkein ulkoinen kriteeri oli käsikirjoitusten riippumaton arviointijärjestelmä. Sosiaalilääketieteelliseen Aikakauslehteen saatiin luoduksi kokeneista tutkijoista laaja arviointikunta. Toiminta vastasi jossain määrin ja yksityisopetuksen tasolla myöhempien vuosien Kansanterveyden Tutkijakoulun kurseja. Artikkeleita saatettiin joskus parannella usean kieroksen verran. Kirjoittajat olivat yleensä tyytyväisiä, varsinkin jos artikkeli tuli lopulta hyväksytyksi. Suunnilleen kaksi kolmasosaa hyväksyttiin. Määrä lienee ollut tasapainossa sekä lehden kokonaistarjonnan ja tieteellisen tason että julkaisukapasiteetin kannalta.

Aina ei kuitenkaan oltu tyytyväisiä saatuihin asiantuntijalausuntoihin. Mauri Isokosken luvalla muistan pohjalaistutkijan kirjallista kommenttia saamastaan palautteesta. Hän ei lainkaan hyväksynyt kaiken maailman sosiologien arvioita ja ilmoitti lopettavansa lehden tukemisen siihen paikkaan. Avoterveydenhuollon lääkäriprofesso-

ria arvaus huvitti. Tutkija itse oli maakuntansa luonteenpiirteelle uskollinen: hän piti sanansa.

Yleisemminkin kirjoittajien inhimilliset sudenkuopat ovat arvailla asiantuntijoitien henkilöllisyyttä ja kiistää hylkypäätös. Lehti tekee itsenäisesti julkaisupäätöksen ja vastaa siitä. Kirjoittaja voi toki kiistää arvioinnin osuvuuden, mutta päätös on lehden.

Lehdellä on aina subjektiivisiin arvoihin perustuva tieteellinen linja, olipa se julkisesti lausuttu tai tieteellisen tason verhoon naamioitu. Taantumuksellinen positivistit varmaankin herätti epäluuloa, mutta se ei ihmeemmin kuulunut minulle saakka. Itse asiassa, hyvin paljon laadullista tutkimusta viljelevä ja vähäisellä perinteellä aloitteleva sosiaalipsykiatria sai ajoittain jopa kolmanneksen julkaisukapasiteetista.

Kun lehden linjaa arvioidaan artikkelien aihejakaumalla, on hyvä muistaa tausta. Tuolloin Suomen anti kaikesta maailman tieteestä oli korkeintaan prosentti. Kävin päätoimittaja-aikanani läpi kolmen maailman johtavan epidemiologian alan aikakauslehden muutamat vuosikerrat. Artikkeleista neljä prosenttia oli suomalaistutkimusta. Tuollainen dominanssi ei siis ulottunut Sosiaalilääketieteellisen Aikakauslehden sivuille. Kulttuurihistoriallista merkitystä olisi, jos tehtäisiin tutkimus lehden linjasta kuluneiden 60 vuoden aikajaksona. Tekniset edellytyksethän olisivat nykyään kertaluokkaa paremmat verrattuna lehtien selaamiseen kirjastossa.

Lehden tieteellisyyden ulkoisen kriteerin lisäksi asiantuntijalausunnat ovat yksi keskeisimpiä keinoja taata sen tieteellinen taso, oikeudenmukaisuus ja riippumattomuus. Asiantuntijarekrytoinneissa onkin muistettava refereitten

monipuolisuus, meidän kaikkien – myös tutkijoitien – helmasynti kun on samanmielisten kuplassa pysyttäytyminen. Tietämäni mukaan asiantuntijoita on yhä vaikeampi saada suostumaan lausunnonantajiksi. Oma tutkimus asetetaan siinä määrin etusijalle, että yleiseen ei jää aikaa eikä intressiä. Elleivät edellä olevat altruistiset perusteet ole riittävät, lausunnon tekemistä voi perustella myös egoistisista lähtökohdista. Ahkera arvioija saa kuvan tutkimuksen valtavirrasta ja arviointi pitää huomiokyvyn terävänä ja tietämyksen ajantasaisena.

Vertaamalla noita lehden 1970-luvun vuosikertoja nykyisiin, näkee merkittävän aineellisen kehityksen ja henkisen muutoksen sekä sosiaalilääketieteen tutkimuksessa että yleensä yhteiskunnassa. Mutta löytyy sieltä vaaranpaikkakin. Verbaalifilosofia on liukunut kohti merkitysrupattelua ja taantumuksellisen positivismin näyttää vallanneen tietokonedominanssi. Toisin sanoen nuo vanhat koulukunnat ovat yhä tunnistettavissa, mutta lienee tapahtunut polarisaatio. Yksipuolisuus yhteisymmärryksen ja aidon monitieteisyyden sijasta on tainnut lisääntyä. Toki tuollainen polarisaatio on yleinen yhteiskunnan ja koko maapallon kehityssuunta.

Sosiaalilääketieteellisellä Aikakauslehdellä riittää yhä julkilausuttujen tavoitteittensa mukaista työmaata ja tutkimussarkaa sen tuodessa eri taustoista ja eri tutkimusperinteistä tulevia ihmisiä yhteen ja suosissa aidosti monitieteistä tutkimusta.

MATTI HAKAMA

Lehden päätoimittaja vuosina 1976–1980